

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ХАРИЗМАТИЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF A CHARISMATIC PERSONALITY EMPLOYEE OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

У статті досліджуються концептуальні (історико-культурологічні, соціологічні та соціально-психологічні) особливості феномену харизми, а, також, психологічні концепції харизматичної особистості, зокрема працівника Національної поліції України. Проаналізовані зміст і специфіка структурних компонентів ідентичності харизматичної особистості та її інтегральні характеристики. Здійснений послідовний аналіз розвитку теоретичних концепцій феномену харизми: релігійна, соціологічна, харизма як властивість особистості, поняття «харизми» у межах психоаналітичного напрямку (З. Фройд, К. Юнг, А. Адлер, Е. Фромм), транзактного аналізу Е. Берна та біхевіорального підходу. Описані якості харизматичного лідера та об'єднано їх у певні групи, а саме – комунікативний, мотиваційний, енергетичний, інтелектуальний потенціал та соціальне оточення. Узагальнено основні компоненти харизматичної особистості, а саме: когнітивний (пізнавальний), афективний (емоційний), поведінковий та мотиваційний. Проаналізовано та описано методики та результати психологічного дослідження основних характеристик харизматичної особистості працівників Національної поліції України. Побудовано психологічний портрет харизматичної особистості працівника Національної поліції України, для того, щоб усвідомити значимість розвитку харизматичних якостей для успішності та подальшого особистісного розвитку. Здійснено кореляційний аналіз отриманих даних і описано зв'язки харизматичної особистості з іншими шкалами. Виявлено, що чим більше особа є впевненою у собі, проявляє лідерські якості, зорієнтована на результат, самоактуалізована, альтруїстична, тим більше, відповідно, у ній проявляється харизма. Відповідно, обґрунтовано, що працівники Національної поліції України, хто орієнтований на результат – є найбільш надійними серед працівників, які виконують свою роботу всупереч перепонам. Вони не зосереджуються на виконанні завдань, а лише на досягненні результату. Такі працівники є відкритими, комунікабельними, невимушеними у поведінці, активні у вирішенні конфліктів. Вони ерудовані, абстрактно мислять і здатні швидко навчатись. Вільно знаходять спільну мову з оточуючими, довірливі та доброзичливі.

бистості, працівник Національної поліції України, харизматичний лідер, мана-особистість.

The article examines the conceptual (historical, cultural, sociological and socio-psychological) features of the phenomenon of charisma, as well as psychological concepts of charismatic personality, including an employee of the National Police of Ukraine. The content and specifics of structural components of charismatic personality identity and its integral characteristics are analyzed. A consistent analysis of the development of theoretical concepts of the phenomenon of charisma: religious, sociological, charisma as a property of personality, the concept of "charisma" within the psychoanalytic direction (S. Freud, K. Jung, A. Adler, E. Fromm), transactional analysis of E. Bern and behavioral approach. The qualities of a charismatic leader are described and grouped into certain groups, namely, communicative, motivational, energetic, intellectual potential and social environment. The main components of a charismatic personality are generalized, namely: cognitive (cognitive), affective (emotional), behavioral and motivational. Methods and results of psychological research of the main characteristics of the charismatic personality of the National Police of Ukraine are analyzed and described. A psychological portrait of the charismatic personality of an employee of the National Police of Ukraine was constructed in order to realize the importance of developing charismatic qualities for success and further personal development. Correlation analysis of the obtained data is performed and the connections of the charismatic personality with other scales are described. It was found that the more a person is self-confident, shows leadership qualities, results-oriented, self-actualized, altruistic, the more, accordingly, he shows charisma. Accordingly, it is justified that employees of the National Police of Ukraine, who are result-oriented – are the most reliable among employees who perform their work despite obstacles. They do not focus on accomplishing tasks, but only on achieving results. Such employees are open, sociable, easy-going, active in conflict resolution. They are erudite, think abstractly and are able to learn quickly. They are free to find common ground with others, trusting and friendly.

Key words: charisma, charismatic personality, types of charisma, structural components of charismatic personality, model of charismatic personality identity, employee of the National Police of Ukraine, charismatic leader, mana-personality.

УДК 159.9
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.36.21>

Бліхар В.С.
д.філос.н., професор,
директор Інституту управління,
психології та безпеки
Львівський державний університет
внутрішніх справ

Постановка проблеми. Особливості харизматичної особистості – малодосліджена та одна з найскладніших тем серед проблем в сучасних науках. Феномен харизми є певним соціальним феноменом, що вивчається у соціальній і полі-

тичній психології. Харизма трактується як вроджена і набута якість особистості. Сам термін «харизма» був введений М. Вебером і, саме він вперше здійснив системний аналіз харизматичного панування. Відтак, всі наступні підходи вивчення феномену

«харизма» будувались на критиці, розвитку та оновленні цього поняття за Вебером. У загальному, термін «харизма» має грецьке походження від слова «харіти», що означало «притягувати до себе увагу» [8]. Харизмою вважається сила, що притягує й зачаровує, і, яку транслює людина. Для прикладу М. Вебер харизму пояснював як якість особистості, яку можна визнати надзвичайною, завдячуючи їй особистість сприймається як наділена надприродними, надлюдськими чи, навіть, особливими силами і властивостями, що є недоступними для інших людей. Ця людина вважається як зразок, посланий від Бога [2, с. 20–31]. Відтак, доцільно відзначити, що «харизматична особистість» – це особистість, яка наділена певними харизматичними якостями, завдяки яким вона сприймається іншими людьми незвичайною й особливою.

У сучасних умовах розвитку суспільства та держави вивчення таких понять як «харизма», «харизматичний лідер», «харизматичність» є вкрай актуальним, оскільки сьогодні людині важко досягати успіху в усіх сферах її життя без певних харизматичних якостей. І, більше того, сьогодні успіх у певній діяльності залежить все ж таки від харизматичних якостей особистості та вмінні їх презентувати у суспільстві. Врешті саме ці якості мають вплив на особистісний розвиток особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед західних психологів, які досліджували феномен «харизма», а саме Н. Енкельман, Б. Басс, Дж. Конгер, Р. Канунгу вважали, що харизма може бути як вродженою, так і набутою рисою особистості [10]. Серед психологів цю тему продовжують вивчати, а саме фактори становлення, структуру харизматичної особистості та методика визначення особи, яку можна вважати харизматичною чи нехаризматичною [16, с. 127–143]. Теоретичною основою вивчення феномену «харизми» є наукові роботи: А. Адлера, Е. Берна, М. Вебера, Д. Еммет, Г. Лебона, З. Фрейда, Е. Фромма, К. Юнга, та інших. Такі вчені як Ж. Блондель, О. Стоян, С. Московічі, П. Штомпка у своїх працях висвітлювали історію досліджень поняття «харизматичної особистості» та здійснювали його інтерпретацію [3]. Для прикладу, окремі дослідники вважають, що суспільна нестабільність сприяє активності харизматичних осіб, а образ харизматичної особистості має відповідати вимогам часу [17, с. 1–12]. Скажімо, Р. Чалдині виділив наступні складові харизми: психологічна і сексуальна привабливість, рівень інтелекту повинен бути вищим від середнього рівня, екстремальний досвід

у житті, маргінальність [8]. Зрештою, також виокремлюються і 4 складові харизматичної особистості: когнітивну – переконавання; афективну – емоції, почуття, відношення до себе та інших; поведінкову – дії, переконання, саморегуляція, контроль; мотиваційну – спрямованість, здійснення вибору [17, с. 1–12]. Окрім вищезгаданих науковців, дослідженням та вивченням феномену харизми займалися О. Сладнева, А. Адлер, Б. Шамір та багато ін [4, с. 15–23; 11; 13, с. 577–594].

Мета статті полягає у проведенні теоретичного аналізу та проведення емпіричного дослідження можливих характерних особливостей харизматичної особистості працівників Національної поліції України, побудові психологічного портрету харизматичної особистості працівника Національної поліції України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальному, термін «харизма» та «харизматичність» дуже часто використовується у політичній, соціальній, психологічній та інших сферах і можуть вживатись як тотожні до слів популярність чи знаменитість.

Уперше поняття «харизма» фігурувало лише у релігії і тлумачилось як «Господня іскра» або «дар згори» [4, с. 16–17]. Щодо психоаналітичного напрямку, то З. Фрейд харизматичного лідера вважає тим, хто є аутоцентричною складовою у ланцюжку «домінування та підпорядкування» і, виділяє 2 види мас – церква й армія, зважаючи на те, що в церкві проявляється фактор лібідо в любові до Бога, а в армії фактор лібідо в любові до воєначальника. Отже, харизматичний лідер в розуміння З. Фрейда – це особистість, котра може об'єднати народ, який буде вірно служити своєму лідеру і поважати його. В основі такого служіння лідеру є енергія лібідо. Харизматичний лідер включає в себе дві протилежності – божественний образ Отця, який вище від народу і образ героя, який походить з народу [6].

Скажімо, А. Адлер вважав, що людині властиве патологічне бажання влади над кимось (пояснюється як спосіб компенсації психічних і фізичних проблем особистості) і звернув увагу на те, що майже в усіх відомих харизматичних особистостях, існують певні недосконалості, а тому, вони на його думку, найімовірніше у ранньому віці наштовхнулися з певними труднощами, але в процесі боротьби з ними їм вдалось їх подолати [11]. Для прикладу, К. Г. Юнг увів термін «мана-особистість» як персоніфікований архетипний образ надприродної сили, що може себе проявити в образі героя

або ж у богоподібному вираженні. Також Юнг вважав, що кожна особистість хоче стати мана-особистістю і, саме він, сформував низку теорій і типологій харизматичних особистостей [9]. Авторитарний тип особистості виокремлює і Е. Фромм, суть якого полягає в тому, що прагнення до самоствердження та інстинкт самозбереження загострюють саме негативні почуття. Щоб подолати власну обмеженість існування і, в такий спосіб, стати сильнішою особистістю має відмовитись від своєї незалежності, об'єднати власне «Я» з кимось або чимось. В людини виникає постійно актуальна проблема пов'язана і з подоланням самотності, і єднанням з іншими, і виходом за межі свого окремого існування. Особа може самоствердитись, ідентифікуючи себе з авторитетною особистістю, а точніше харизматичним лідером. Наслідком цієї ідентифікації з авторитетною особою є поява почуття власної самодостатності та проявлятиметься у бажанні підкорювати чи домінувати, тобто тенденції мазохізму чи садизму [7]. У своїй теорії в образі «соціальної дитини» Е. Берн розглядає суспільство, яке неспроможне розвиватись самостійно і надіється на особистість лідера, який постає в образі «соціального батька». Тому цей підхід демонструє ірраціональний вимір мас при виборі лідера у важких ситуаціях [1]. Зрештою, сучасні концепції, що опираються на біхевіоризм, аналізують ті якості особистості, які дають можливість їй бути особою, яка надихає інших. Але серед всіх концепцій, найбільш розробленою є така, відповідно до якої харизматичність є реальною характеристикою особистості і яка визначається експертною оцінкою [12; 13, 577–579].

Структура харизматичної особистості містить чотири компоненти: когнітивний чи пізнавальний – це твердження, уявлення, знання, уміння та навички; афективний чи емоційний – натхнення, емоції, почуття, орієнтації особистості, відношення до життя; поведінковий – вчинки, контроль, дії, переконання; мотиваційний – спрямованість, здійснення вибору і його пояснення, побудова цілей [16, с. 128–132]. Якщо порівняти всі компоненти харизматичної особистості та її якості, то варто відзначити, що саме афективний компонент найбільше і проявляється. Натхнення, яке особа проявляє при виконанні певних завдань, роботи, сприйнятті дійсності, відчутті оточуючих. Ці властивості особистості сприяють створенню середовища у суспільстві, котре формує в особистості відчуття можливості реалізувати свої потреби. Відтак, якості харизматичного лідера об'єднуються у певні групи:

комунікативний потенціал лідера – тембр голосу, інтонації, погляд, жести і пози, відкритість та привітність; мотиваційний потенціал – впевненість у можливості змінити дійсність, готовність брати відповідальність, оскільки вона зацікавлена у владі, як інструменті здійснення перетворення і змін (тому, дуже важливим є відчуття того, що особа може щось змінити, знає як і в неї виникає відчуття місії); енергетичний потенціал – харизматичний лідер витрачає багато ресурсів, часу і зусиль, а, тому, дуже важливою рисою харизматичної особистості в цьому випадку є відповідний тип темпераменту (для харизматичної особистості притаманні високий рівень стресостійкості, працездатності, ініціативності, енергійності, мужності, відповідальності, свободи та ін.); інтелектуальний потенціал – лідер повинен мати високий рівень інтелекту, щоб аналізувати, інтерпретувати, передбачати свої дії і їх наслідки (його рішення має бути стандартним); соціальне оточення харизматичного лідера – харизматичний лідер не зможе ним стати поза середовища, у якому він перебуває (його наслідують, переймають цінності, місію, ідентифікують себе з ним, копіюють його поведінку, здійснюють оцінку себе через призму стосунків з ним тощо) [4, с. 19–21]. Такому випадку харизматична особистість володіє здатністю відчувати навколишній світ, ідентифікувала свою ідентичність, є спроможною змінюватися відповідно до вимог навколишнього оточення, залишається собою і реалізовує свій потенціал.

Провівши емпіричне дослідження психологічних характеристик харизматичної особистості працівника Національної поліції України були використані наступні методики: О. Потьомкіна «Методика діагностики соціально-психологічних установок особистості у мотиваційно-потребовій сфері»; Т. Лірі «Методика діагностики міжособистісних відносин»; Е. Жаріков, Е. Крушельницький «Діагностика лідерських здібностей»; Р. Кеттел «Багатофакторний опитувальний». У дослідженні взяло участь 65 досліджуваних працівників Національної поліції України. Вік досліджуваних: від 23 до 45 років. Здійснивши кореляційний аналіз даних, було з'ясовано, що існують такі кореляційні зв'язки:

– орієнтація на владу має прямі кореляційні зв'язки з лідером, який схильний до диктату ($r=0,386$, $p=0,005$). Це свідчить про те, що особи, котрі орієнтовані на владу схильні до керівництва над іншими, а їх найбільшою цінністю є вплив на суспільство. Бути керівником для них – першочергова ціль і єдиний засіб самовираження. І саме вони є схильними до диктатури;

– орієнтація на владу має обернений кореляційний зв'язок із фактором «емоційна стійкість-нестійкість» ($r=0,392$, $p=0,004$). Тобто, зі зростанням орієнтації на владу, знижується невротичність і, навпаки. Особа, яка не є орієнтована на владу володіє підпорядкованістю почуттям, вона часто роздратована і може бути іпохондричною;

– орієнтація на владу має прямий кореляційний зв'язок із фактором «жорстокість-чутливість» ($r=0,398$, $p=0,005$). Відтак, особи, які орієнтовані на владу в такий спосіб є більш практичними, принциповими, розсудливими, самовпевненими. Їм притаманна черствість відносно оточуючих їх осіб;

– самоактуалізація має безпосередні зв'язки з авторитарним типом спілкування ($r=0,365$, $p=0,005$), орієнтація на альтруїстичні цінності ($r=0,401$, $p=0,005$), уява-практичність ($r=0,389$, $p=0,005$). Зі зростанням самоактуалізації зростає й авторитарний тип міжособистісного спілкування, альтруїзм та практичність. Це, своєю чергою, свідчить про те, що особи, які є авторитетними, енергійними й успішними у справах, вимагають до себе поваги, прагнуть домінувати, часто зорієнтовані на альтруїстичні цінності, сумлінно виконують свої завдання,

прагнуть допомогти іншим, якщо ті потребують допомоги, навіть всупереч особистим інтересам. Орієнтація на альтруїстичні цінності характеризує таку особу, як зрілу з чітко сформованими пріоритетами. Особи, які є самоактуалізованими, володіють розвинутою уявою, креативністю, добре розвиненими творчими здібностями та зорієнтовані на свій внутрішній світ;

– орієнтація на результат має прямі кореляційні зв'язки з товариськістю ($r= 0,365$, $p=0,005$), інтелектом ($r= 0,4112$, $p=0,005$) та зворотною кореляційний зв'язок з підозрілістю ($r= -0,386$, $p=0,005$). Тобто, особи, які зорієнтовані на результат є найбільш надійними серед працівників, які виконують свою роботу всупереч будь-яким перепонам. Вони не зосереджуються на виконанні завдань, а виключно на досягненні результату. Такі працівники є відкритими, комунікабельними, невимушеними у поведінці, активними у вирішенні конфліктів, ерудованими, абстрактно мислять, здатні швидко навчатись, вільно знаходять спільну мову зі співрозмовниками, довірливі, доброзичливі тощо.

Фактор «лідер» має прямі кореляційні зв'язки з емоційною стійкістю ($r=0,421$, $p=0,005$), впевненістю у собі ($r=0,371$,

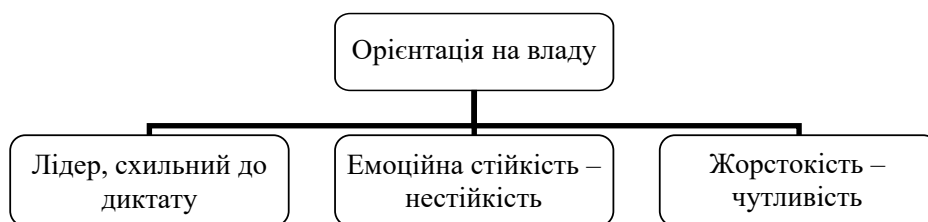

Рис. 1. Кореляційна плеяда орієнтації на владу

Рис. 2. Кореляційна плеяда фактору самоактуалізації

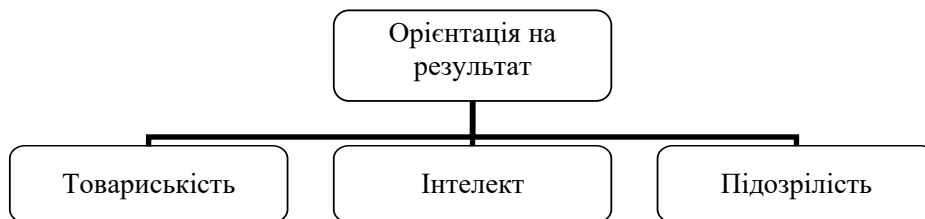

Рис. 3. Кореляційна плеяда орієнтації на результат

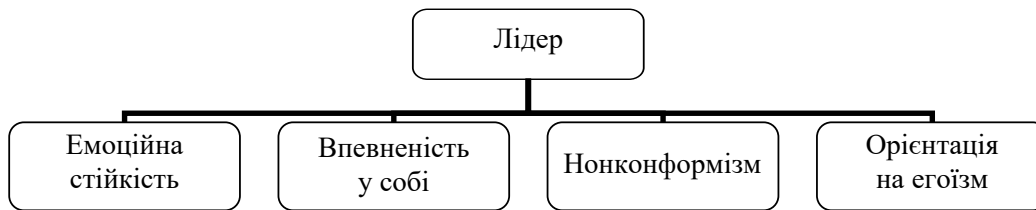

Рис. 4. Кореляційна плеяда зв'язків лідера з іншими факторами

$p=0,005$), нонконформізмом ($r=0,359$, $p=0,005$) та обернений кореляційний зв'язок з «орієнтація на егоїзм» ($r=-0,325$, $p=0,005$). Зі зростанням фактору «лідер» зростають й емоційна стійкість, впевненість у собі, нонконформізм та знижується орієнтація на егоїзм. Відтак, особи, в яких лідерські якості є сильно вираженими здатні самостійно приймати рішення, стримані та відповідальні в критичних ситуаціях, готові брати на себе відповідальність, не втрачають самоконтроль і працездатність у стресових ситуаціях. Вони є емоційно зрілими, працелюбними, вміють підлаштовуватися до вимог, мають стійкі інтереси, впевнені в собі та знають до чого прагнуть, не нав'язують своїх переконань, незалежні в поглядах і переконаннях. А, також, такі особи є самодостатніми, можуть самостійно приймати рішення і готові нести за них відповідальність, готові надати допомогу іншим, підтримати та порадити, є психологічно зрілими та мають чітко сформовані пріоритети в житті.

Висновки. Проаналізувавши результати дослідження, необхідно відзначити, що працівники Національної поліції України, хто зорієнтований на владу – схильні до керівництва, їхньою найбільшою цінністю є вплив на суспільство загалом, можуть бути схильними до диктатури. Загалом, вони є більш практичними, суворими, розсудливими, самовпевненими, можуть бути черствими щодо осіб, які їх оточують. Натомість, тим працівникам, які незорієнтовані на владу, притаманна підпорядкованість почуттям, вони часто роздратовані і можуть бути іпохондричними.

Серед працівників Національної поліції України переважають ті, котрі є авторитетними й енергійними, успішними у справах, вимагають до себе поваги, прагнуть домінувати. Вони найчастіше зорієнтовані на альтруїстичні цінності, сумлінно виконують свої завдання, прагнуть допомогти іншим, якщо ті потребують допомоги, навіть всупереч власним інтересам. Їх можна вважати психологічно зрілими з чітко визначеними пріоритетами. Особи, які є самоактуалізованими – володіють розвинутою уявою і креативністю, зорієнтовані на свій вну-

трішній світ, мають добре розвинені творчі здібності.

Відтак, хочу констатувати зазначити, що чим більше особа є впевненою у собі, проявляє лідерські якості, зорієнтована на результат, самоактуалізована, альтруїстична, тим більше у ній проявляється харизма. Вона вміє притягувати увагу до себе, повести за собою інших, брати відповідальність за свої вчинки і рішення, організувати колектив, володіє високими комунікативними й організаторськими здібностями.

Перспективи подальших наукових пошуків пов'язана із дослідженням концептуальних особливостей феномену харизми, зважаючи на те, що в психологічній науці феномен харизми є ще мало дослідженим і потребує подальшого вивчення. Харизма – це якість особистості, що може бути і вродженою, і набутою. Вона сприяє формуванню особистості, як цілеспрямованого і впевненого у собі лідера.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Берн Ерік. Ігри, у які грають люди. Київ : Клуб Сімейного дозвілля, 1964. 256 с.
2. Вебер М. Типы господства. *Личность. Культура. Общество*. 2008. Вып. 3–4 (42/43). С. 20–31.
3. Стоян О. Ю. Теоретичні положення формування харизматичного лідерства в системі публічного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 4. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2020/7.pdf
4. Сладнева О. Г. Харизма: релігійний вимір. *Антропологічні виміри філософських досліджень*. 2014. Вип. 5. С. 15–23.
5. Теорія і практика формування лідера: навч. посібн.; О. Г. Романовський, Т. В. Гура, А. Є. Книш, В. В. Бондаренко. Харків, 2017. 100 с.
6. Фрейд З. Психология масс и анализ человеческого Я. Москва : Азбука, 2008. 192 с.
7. Фромм Ерік. Втеча від свободи; перекл. М. Яковлева. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 288 с.
8. Чалдині Роберт. Психология впливу-2. Наука & практика; перекл. Н. Коваль. Харків : Клуб Сімейного дозвілля, 2021. 400 с.
9. Юнг К. Г. Психологічні типи. Львів : Астролябія, 2010. 692 с.
10. Энкельман Н. Власть мотивации: харизма, личность, успех; пер. с нем. Москва : Интерэксперт, 1999. 268 с.

11. Adler Alfred. *The Science of Living*. Eastford-USA: Martino Fine Books, 2011. 266 p.
12. Blanc P. M., Gonzalez-Roma V., Wang Hai-Jiang. Charismatic Leadership and Work Team Innovative Behavior: The Role of Team Task Interdependence and Team Potency. *Journal of Business and Psychology*. 2021. Vol. 36. doi.org/10.1007/s10869-019-09663-6
13. Boas Shamir, Robert House, Arthur Michael. The Motivational Effects of Charismatic Leadership: A Self-Concept Based Theory. *Organization Science*. 1993. Vol. 4. P. 577–594. doi.org/10.1287/orsc.4.4.577
14. Cajkova A., Peter C., Elfimova O. Personality and Charisma as Prerequisites for a Leading Position in Public Administration. *Leadership for the Future Sustainable Development of Business and Education*. 2018. P. 199–211. doi.org/10.1007/978-3-319-74216-8_21
15. Caroline F. Keating¹, Fiona Adjei Boateng, Hannah Loiacono¹, William Sherwood, Kelsie Atwater¹ and Jaelah Hutchison. Charismatic Nonverbal Displays by Leaders Signal Receptivity and Formidability, and Tap Approach and Avoidance Motivational Systems. *Frontiers in Psychology*. 2020. Vol. 11. P. 1–19. doi.org/10.3389/fpsyg.2020.526288
16. Levay Charlotta. Charismatic leadership in resistance to change. *The Leadership Quarterly*. 2010. Vol. 21. Iss. 1. P. 127–143. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2009.10.010>
17. Nhung-Binh Ly. Cultural Influences on Leadership: Western-Dominated Leadership and Non-Western Conceptualizations of Leadership. *Sociology and Anthropology*. 2020. Vol. 8. Iss. 1. P. 1–12. doi.org/10.13189/2020.080101Uzelac G. Charisma and communities of feeling. *Nations and Nationalism*. 2021. Vol. 27. P. 130–147. doi.org/10.1111/nana.12658UZELAC147
18. Oswald A. J., Mascarenhas S. J. “The Ethics of Corporate Ethical and Moral Charismatic Leadership”. *Corporate Ethics for Turbulent Markets (Corporate Ethics for Turbulent Markets)*. Emerald Publishing Limited, Bingley. 2019. P. 113–149. doi.org/10.1108/978-1-78756-191-520191005
19. Paulsen N., Maldonado D., Callan V., Ayoko O. (2009). Charismatic leadership, change and innovation in an R&D organization. *Journal of Organizational Change Management*. 2009. Vol. 22. doi.org/10.1108/09534810910983479